

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΩΝ
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ ΑΝΚΑΦΗΤΗΤΗΣ

ΙΔΡΥΓΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΕΚΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ – ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1954

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Η ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ ΤΗΣ ΦΡΑΓΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἡ Κύπρος ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ σημαντικώτατα ἔργα καὶ ἀληθῆ ἀριστουργήματα εἰς τὰ Γράμματα καὶ τὰς καλὰς τέχνας. Ἐκεῖ ἐγεννήθησαν καὶ ἤκμασαν μεγάλοι ποιηταὶ καὶ φιλόσοφοι καὶ ἱστορικοὶ καὶ καλλιτέχναι, οἵτινες κατέλαβον ἐκλεκτὴν θέσιν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον ἐκαλλιεργήθησαν ἐν τῇ μεγαλονήσῳ ταῦτα τὰ γράμματα, ὡς καὶ κατὰ τὴν μακρὰν περίοδον τῆς Φραγκοκρατίας. Ἡ τελευταία αὕτη πνευματικὴ κίνησις, ἂν δὲν εἶναι σημαντικώτατη, παρουσιάζει πάντως ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον καὶ εἶναι ἀξία ἰδιαίτερας μνείας καὶ μελέτης, ἰδίᾳ ἂν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τὴν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα περιωρισμένην πνευματικὴν παραγωγὴν, ἐξαιρουμένων ἐλαχίστων μόνον περιοχῶν.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἰς τὴν Κύπρον δὲν ἀναφαίνονται οὔτε μεγάλα ὀνόματα συγγραφέων οὔτε ἔργα δυνάμενα νὰ συγκριθοῦν πρὸς τὸν Ἐρωτόκριτον, τὴν Ἐρωφίλην ἢ τὴν Θυσίαν τοῦ Ἀβραάμ. Θὰ ἦτο ὁμῶς ἐσφαλμένον νὰ παραγνωρίσῃ τις τὴν ἀξίαν ὀρισμένων ἔργων, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἐνδιαφέρον οὐχὶ μόνον ἀπὸ καθαρῶς λογοτεχνικῆς πλευρᾶς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἐπόψεως φιλολογικῆς καὶ ἱστορικῆς, ἀποτελοῦν δὲ σπουδαιότατας πηγὰς διὰ τὴν γνωριμίαν τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας, τῆς γλώσσης, τοῦ πολιτισμοῦ ἐν γένει καὶ τῆς λαογραφίας τῆς νήσου.

Τὰ φιλολογικὰ μνημεῖα τῆς περιόδου ταύτης δυνάμεθα νὰ διαιρέσωμεν κυρίως εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας, ἦτοι τὰ εἰς πεζὸν λόγον καὶ τὰ εἰς ἔμμετρον τὰ πρῶτα μᾶλλον ἱστορικῆς καὶ φιλολογικῆς σημασίας, τὰ δὲ δεύτερα λογοτεχνικῆς.

Α' Η ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

Καθὼς καὶ εἰς τὴν ὑπόλοιπον Ἑλλάδα, οὕτω καὶ εἰς τὴν Κύπρον, κατὰ τοὺς τελευταίους βυζαντινοὺς αἰῶνας καὶ κατὰ τὴν περίοδον τῆς Φραγκοκρατίας, καθαρῶς λογοτεχνικὰ πεζὰ ἔργα, ἦτοι μυθιστορήματα καὶ διηγήματα, δὲν ἐγράφησαν.

Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν πεζογραφημάτων δύνανται ὁμῶς νὰ περιληφθοῦν κείμενά τινά νομικοῦ περιεχομένου, ἦτοι αἱ περίφημοι Ἀσσίζαι, ἀλλὰ τινὰ νομοθετήματα, ἔγγραφα καὶ ἀποφάσεις μικροτέρας ἀξίας, ἀκόμη δὲ καὶ ἄλλα πολὺ σπουδαιότερα ἔργα ἱστορικοῦ περιεχομένου, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὴν πρώτην θέσιν κατέχουν αἱ χρονογραφίαι τοῦ Λεοντίου Μαχαιρᾶ καὶ τοῦ Γεωργίου Βουστρωνίου. Τὰ κείμενα ταῦτα ἐνδιαφέρουσιν ἀμέσως τὸν φιλόλογον καὶ ἀπὸ ἀπόψεως γλωσσικῆς, διότι παρέχουσι πολὺτιμα μνημεῖα μιᾶς μεταβατικῆς περιόδου, καθ' ἣν ἡ ὁμιλουμένη ἤρχιζε νὰ εἰσέρχεται καὶ εἰς τὸν γραπτὸν λόγον, καὶ ἀπὸ ἐπόψεως ὅφους καὶ φρα-

στικῆς διαμορφώσεως, ἰδίᾳ δὲ ἀπὸ ἐπόψεως λαογραφικῆς, ἱστορικῆς καὶ ἔθνικῆς, διότι δι' αὐτῶν πληροφοροῦμεθα περὶ τῆς πνευματικῆς καταστάσεως τῆς Κύπρου κατὰ τοὺς μακροὺς αἰῶνας τῆς Φραγκοκρατίας.

1) Αἱ Ἀσσίζαι.— Αἱ Ἀσσίζαι — ἡ λέξις ἐσήμαινε κατ' ἀρχὰς τὰς συνελεύσεις τῶν ὑποτελῶν — περιλαμβάνουσι νομικὰ κείμενα, ἦτοι νομοθεσίας ἢ ἔργα νομομαθῶν ἐρμηνεύοντα τὴν νομοθεσίαν τὴν ἀφορῶσαν εἰς τὸ κατώτερον συμβούλιον ἢ τὸ συμβούλιον τῶν ἀστῶν. Αἱ Ἀσσίζαι ἀναφαίνονται ἀπὸ τοῦ 12ου αἰῶνος εἰς τὰ ὑπὸ φεουδαρχικὸν καθεστῶς κυρίως εὐρισκόμενα κράτη καὶ συνεχίζονται κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας, παρουσιάζουν δὲ μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς νομικῆς ἐπιστήμης ὡς καὶ διὰ τὴν καλυτέραν γνωριμίαν τοῦ δημοσίου καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῆς λατινικῆς Ἀνατολῆς, τῆς Ἑλληνο-βυζαντινῆς

αὐτοκρατορίας, ἀκόμη δὲ καὶ πολλῶν ἐπαρχιῶν ὑπὸ τὸ ὀθωμανικὸν καθεστῶς διατελούντων.

Τὸ γαλλικὸν κείμενον τῶν Ἀσσιζῶν ἐγράφη πιθανῶς μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1173 καὶ 1188 παρ' ἀγνώστου συντάκτου καὶ μετεφράσθη βραδύτερον εἰς διαφόρους γλώσσας. Διὰ τὴν Ἑλλάδα τὰ βιβλία ταῦτα παρουσιάζουν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, ἐνεκα τῆς ἐφαρμογῆς τῶν εἰς τὰ ὑπὸ τῶν Φράγκων κατεχόμενα μέρη, ἰδίᾳ δὲ τὴν Κύπρον², ὅπου καὶ διεσώθη ἑλληνικὴ μετάφρασις τοῦ 14ου αἰῶνος, ἣτις, ἐκτὸς τῆς νομικῆς καὶ ἱστορικῆς αὐτῆς ἀξίας, ἀποτελεῖ δείγμα τῆς καλλιτεργείας τῆς δημοτικῆς κυπριακῆς διαλέκτου καὶ πολύτιμον βοήθημα διὰ τὴν μελέτην τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς ἐξελιξέως.

Περὶ τῆς σημασίας αὐτῶν ὁ Κρουμπάχερ γράφει τὰ ἐξῆς: «Πότε ἐγράφη ἡ ἑλληνικὴ μετάφρασις δὲν δύναται νὰ ὀρισθῇ ἀκριβῶς. Δὲν εἶναι ἀποδεδειγμένη ἡ γνώμη, ὅτι συνετάχθη ἤδη ἐπὶ τοῦ βασιλέως Οὐγού Α' (1205-1218), ἂν καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ συνετέλεσεν, ὡς φαίνεται, εἰς παγίωσιν τῶν νόμων τούτων. Τὰ σωζόμενα κείμενα ἀνήκουσι βεβαίως εἰς μεταγενεστέρους χρόνους καὶ δὴ μόλις εἰς τὸν 18^{ον} αἰῶνα. Ἡ ἀξία των ἔγκειται κυρίως εἰς τὸν γλωσσικόν των τύπον. Τῷ ὄντι εἰς τὰς Ἀσσιζὰς καὶ τὰς χρονογραφίας τοῦ Μαχαιρᾶ καὶ Βουστρώνη χρεωστοῦμεν τὸ ὅτι ἡ νεοκυπριακὴ διάλεκτος δύναται νὰ μελετηθῇ πληρέστερον πάσης ἄλλης νεοελληνικῆς κατὰ τὴν ἱστορικὴν τῆς γένεσιν. Ἐκεῖνο δὲ τὸ ὁποῖον πρό πολλοῦ ἀνεγνωρίσθη, ὅτι ὁ δυτικὸς πολιτισμὸς οὐδαμοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους ἠδυνήθη νὰ καταλίπη βαθέα καὶ διαρκῆ ἴχνη, μαρτυρεῖται καὶ ὑπὸ τῆς παρατηρήσεως, ὅτι αἱ πλείστα φραγκικὰ ἑκφράσεις, ὧν βρῖθουσιν αἱ ἑλληνικαὶ Ἀσσιζαί, σήμερον εἶναι ἐντελῶς ἀγνωστοὶ καὶ ἀκατανόητοι ἐν Κύπρῳ ὁμοίως ὡς καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ»³.

Ἡ ἑλληνικὴ μετάφρασις τῶν Ἀσσιζῶν, ἣτις περιλαμβάνει τὴν νομοθεσίαν τῆς Χαμηλῆς αὐλῆς τοῦ Συμβουλίου, σώζεται εἰς τρία χειρόγραφα καὶ ἀφορᾷ εἰς διατάξεις δικονομίας καὶ δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ δικαίου⁴.

Ἰδού δείγματά τινα τῶν Ἀσσιζῶν ἐκ τοῦ ὑπὸ τοῦ Σάθα ἐκδοθέντος κειμένου, ἐκ τῶν ὁποίων προκύπτει ἡ μεγάλη γλωσσικὴ σημασία τοῦ ἔργου.

Ὁ κῶδιξ καθορίζει τὰ προσόντα καὶ τὰς ἀρετὰς μὲ τὰς ὁποίας πρέπει νὰ κοσμηθῆται ὁ δικαστής, ἐνεκα τῆς ὑψηλῆς ἀποστολῆς του.

«Ἀ σ σ ἰ ζ η ζ': Ποταποὶ πρέπει νὰ εἶναι οἱ κριτάδες, διατὶ τοὺς ἐβάλασιν νὰ κρίνουν τὸν λαὸν μετὰ δικαιοσύνην καὶ ἀληθείας κατὰ τὸν ὄρκον τους:

Οἱ κριτάδες ἐντέχεται νὰ εἶναι πιστοὶ ἀν-

θρωποὶ, νὰ ἀγαποῦν τὸν θεὸν καὶ τὸ δίκαιον, νὰ στερεώνουν εἰς πᾶσα ἀνθρώπων δίχως κανέναν δόλος, καθὼς λέγει ὁ νόμος ὅτι φίλοι ἐν ἀληθείᾳ ἔσονται, ὅτι τὸ βάρος ὄλον κείτεται εἰς τὴν ψυχὴν τους ὅσον κρινήσκουν, ἂν οὐδὲν λαλῆ ἀλήθειαν, καὶ χρεωστοῦν καὶ νὰ ποῦν καὶ νὰ δώσουν καλὴν βουλήν, τὴν καλλιώτερην των, νὰ ἠγνωρίσουν καὶ νὰ ἠξεύρουν ὄλους ἐκείνους καὶ ὄλον ἐκεῖνον ὅπου νὰ τοὺς ζητήσουν βουλήν»⁵.

Ὁ κῶδιξ ὀρίζει ὅτι ἡ ἀπομένουσα χήρα δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἔλθῃ εἰς δεῦτερον γάμον, ἐν περιπτώσει δὲ τελέσεως τοιοῦτου γάμου χάνει τὸ δικαίωμα νὰ λάβῃ ἐκ κληρονομίας ἢ δωρεᾶς οἰονδήποτε ἀγαθόν.

«Ἀ σ σ ἰ ζ η ρνη': Περὶ τῆς γυναικὸς τῆς χήρας ἀπὸ εὐλογαῖται ἕτερον ἀνδρὰν μέσα εἰς ἐκεῖνον τὸν χρόνον ὅπου ἐτελεύτησεν ὁ ἀνὴρ αὐτῆς:

Ἐάν γένηται ὅτι μία γυναῖκα πάρῃ ἀνδρὰν, καὶ μέσα εἰς τὸν χρόνον ἐτελεύτησεν ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, τὸ δίκαιον ὀρίζει ὅτι οὐδὲν πρέπει νὰ πάρῃ ἄλλον ἀνδρὰν ἕως νὰ περάσῃ χρόνον α' καὶ ἡμέραν μίαν, καὶ ἂν τὸ ἐποίκεν, τοῦτέστιν ἐπῆρεν ἄλλον ἀνδρὰν πρὶν διαβῆ ὁ χρόνος καὶ ἡμέρα ἀπὸ θανάτου τοῦ πρώτου ἀνδρός της, τοιοῦτην τιμωρίαν τῆς ἐθέσπισαν, ὅτι ἂν γένηται ὅτι κανεὶς ἀνθρώπος ξένος νὰ ἦλθεν εἰς τὸν θάνατον καὶ νὰ τῆς ἀφήκεν κανέναν πρᾶγμαν εἰς τὴν διαθήκην του, οὐδὲν ἠμπορεῖ το καθόλου νὰ ἔχη τίποτε, κἂν τε ἂν καὶ συγγενῆς της ἐστίν, ἢ οὐχί, οὐδὲν ἐντέχεται νὰ τῆς δώσουν τίποτες ἐκείνης, οὐδὲ ἐκεῖνοι ὅπου ἔχουν τὸ πρᾶγμα τοῦ τεθνεῶτος ἢ εἰς παρακαταθήκην ἢ εἰς βλέπησιν καὶ ἂν τὸ ἐπερίλαβεν, ὀρίζει τὸ δίκαιον ὅτι οὐδὲν ἐντέχεται νὰ τὸ κρατήσῃ, ἀμὲν νὰ τὸ στρέψῃ μὲ δίκαιον τοὺς κληρονόμους ἐκεῖνον ἀπὸ τῆς τὸ ἀφήκεν καὶ ἂν οὐδὲν θελήσῃ νὰ τὸ στρέψῃ τοὺς κληρονόμους τοῦ τεθνεῶτος ἢ ἀγία τοῦ θεοῦ ἐκκλησία, ἢ ἡ ρηγικὴ αὐλὴ ἐντέχεται νὰ τὴν ποίσουν νὰ τὰ στρέψῃ, μὲ δίκαιον»⁶.

Ἀναφέρομεν, τέλος, μίαν ἀκόμη διατάξιν ἀφορῶσαν εἰς τὸν συλλαμβάνοντα ἕνα κλέπτην, ὅπως ὑπὸ προσωπικὴν του εὐθύνην παραδίδῃ τοῦτον εἰς ἀρχάς:

«Ἀ σ σ ἰ ζ η σ λ α': Περὶ τοῦ κλέπτη τὸν πιάνουν κλέπτοντα τὰ πράγματα τίνος καὶ τίντα ἐνὶ κρατῆμένους νὰ ποίση ἐκεῖνος ἢ ἐκεῖνη ὅπου πιάσουν τὸν κλέπτην.

Καλὰ πρέπει νὰ ἠξεύρῃ πᾶσα ἀνθρώπος, ὅτι ἂν ἐνὶ ὅτι πιάσει εἰς ἀνθρώπος ἕναν κλέπτην εἰς τὰ πράγματά του κλέπτοντα εἰς ὅποιον τόπον τὸν πιάσει ἐπάνω εἰς τὰ ἀγαθὰ του, τὸ δίκαιον κρινίσκει ὅτι ἐνὶ κρατῆμένους νὰ τὸν φέρῃ εἰς τὴν αὐλήν, τοῦτέστιν εἰς τὴν κρίσιν θέλει νὰ τὸν στρέψῃ μὲ ὅσα ἐπῆρεν καὶ ἂν γένηται ὅτι ἐκεῖνος ἢ ἐκεῖνη ὅπου πιάσουν τὸν κλέπτην οὐδὲν τὸν δίδουν εἰς τὴν κρίσιν,

ἀμμέ ἀφίνου τον νά πάγη, ἀφόν τόν πιάσουν, τὸ δίκαιον κρινίσκει ὅτι ἐκεῖνος ἢ ἐκεῖνη ὁποῦ τόν πιάσει καὶ ἀφήσει τον, ἐνὶ κρατημένος νά δώση τοιοῦτην κρίσιν, ὡς γιόν ἔπρεπε νά λάβῃ ὁ κλέπτης, ἂν τὸν εἶχεν λάβει ἢ κρίσει, ὅτι τοῦτον ἐνὶ κείμενον ἀμμέ ἂν τοῦ ἐγλύτωσησεν εἰστανιό του, τὸ δίκαιον ἀνακρινίσκει ὅτι οὐδὲν ἐνὶ κρατημένος πλείον τίποτες διὰ ἐκεῖνον τὸν κλέπτην, κατὰ τὸ κείμενον καὶ κατὰ τὴν ἀσσίζαν τῶν Ἱεροσολύμων⁷.

2. Τὸ Χρονικὸν τοῦ Μαχαιρᾶ.— Τὸ Χρονικὸν τοῦ Λεοντίου Μαχαιρᾶ ἀνήκει εἰς τὰς χρονογραφίας, δηλ. τὸ εἶδος ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον παραλλήλως πρὸς τὴν ἱστοριογραφίαν, ἐσημείωσε μεγάλην ἀνάπτυξιν εἰς τὸ Βυζάντιον, φέρει δὲ τὰ γενικὰ γνωρίσματα, τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζουν ὅλας τὰς χρονογραφίας τῆς ἐποχῆς. Ἐπεκτεινόμενον εἰς τὴν ξηρὰν ἱστορίαν τῶν γεγονότων μακροῦ χρονικοῦ διαστήματος, εἶναι γραμμένον εἰς γλῶσσαν δημοτικὴν ἢ ἀκριβέστερον, μεικτὴν, μὲ πλῆθος ξενικῶν ὄρων καὶ ἔχει χαρακτηῖρα μᾶλλον λαϊκόν, ὅπου ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ φαντασία διαδέχονται συνεχῶς ἢ μία τὴν ἄλλην καὶ συμπληροῦν ἀλλήλας.⁸

Ὁ συγγραφεὺς, υἱὸς τοῦ λογίου Σταυρινοῦ Μαχαιρᾶ, ἤκμασε κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 15ου αἰῶνος, ὡς ὁ ἴδιος δὲ ἀναφέρει εἰς τὸ τέλος τοῦ Χρονικοῦ του, ὑπηρετεῖ ὡς γραμματεὺς μετὰ τοῦ μεγαλυτέρου ἀδελφοῦ του τὸν τιμαριούχον Ἰωάννην Νόρες: ⁹ «Καὶ διότι — γράφει — ὁ ἀδελφός μου ὁ σὶρ Νικόλ Μαχαιρᾶς ὁ μεγαλείτερος καὶ ἐγὼ ὁ Λεόντιος ἡμεστέν γραμματικοὶ τοῦ αὐτοῦ σὶρ Τζάν ντέ Νόρες».¹⁰ Εὐκατάστατος ἀστός, εὐρισκόμενος εἰς στενὴν ἐπαφὴν μετὰ τῶν Φράγκων, εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νά παρακολουθήσῃ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ γεγονότα καὶ νά ἐνημερωθῇ πλήρως ἐφ' ὄλων τῶν πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν ζητημάτων τῆς νήσου. Ἡ στάσις του ἐναντι τοῦ κατακτητοῦ εἶναι ἀξιοθαύμαστος, τὸ δὲ πατριωτικὸν του ἠθικὸν πάντοτε ὕψηλόν καὶ ἀκμαῖον. Ὁμιλεῖ μετὰ σεβασμοῦ περὶ τῶν Φράγκων ἡγεμόνων, ἀλλὰ καὶ δὲν παραλείπει νά καταδικάσῃ καὶ κατακρίνῃ τὰς πράξεις των, ὡσάκις οὗτοι παρεκτρέπονται. Καυτηριάζει τὸν φανατισμὸν τῶν καθολικῶν καὶ ἐξαίρει τὴν σθεναρὰν καὶ ἀξιοπρεπῆ στάσιν τῶν ὀρθοδόξων. Οὐδέποτε προδίδει ἢ ἀπαρνεῖται τὸν ἐθνισμὸν καὶ τὴν ὀρθοδοξίαν, πάντοτε δὲ ὑπογραμμίζει ἰδιαιτέρως καὶ ἐπαινεῖ τὰς ἀρετὰς καὶ τὴν φιλοπατρίαν τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ¹¹.

Ὁ πλήρης τίτλος τῆς χρονογραφίας εἶναι «Ἐξήγησις τῆς γλυκειᾶς χώρας Κύπρου, ἢ ποῖα λέγεται Κρόνακα, τουτέστιν Χρονικόν». Ἀναφέρεται κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἱστορίαν τῆς νήσου, ἀναγράφει τοὺς κυριωτέρους ἀγίους, ἐπισκόπους καὶ τὰ μοναστήρια αὐτῆς καὶ κα-

τόπιν ἱστορεῖ διεξοδικώτερον τὰ γεγονότα ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Πέτρου Α' Λουζινιανῶν (1359), τοῦ ὁποῖου ἀναφέρει λεπτομερῶς τὰ κατορθώματα, ὡς καὶ τὰ δεινὰ καὶ τὰς καταστροφὰς, αἵτινες ἐνέσκηψαν εἰς τὴν νήσον μετὰ τὴν δολοφονίαν του, καὶ φθάνει μέχρι τοῦ ἔτους 1432, ἤτοι μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως Ἰαννοῦ (1398-1432)¹².

Ὡς πηγαὶ ἐχρησίμευσαν εἰς τὸν Μαχαιρᾶν παλαιότεραι χρονογραφίαι, γνωσταὶ εἰς τὴν ἐποχὴν του, ἀλλ' ἡ ἀφήγησις ἀποτελεῖ ἐν πολλοῖς συγκεχυμένην συναγωγὴν ὕλικου μᾶλλον ἢ συστηματικὴν ἱστορικὴν ἔκθεσιν τῶν γεγονότων. Ὡς καὶ οἱ ἄλλοι συγγραφεῖς χρονογραφιῶν, οὕτω καὶ ὁ Μαχαιρᾶς ἐπιμένει πολλάκις εἰς ἀσημάντους λεπτομερείας, παραθέτει μακροὺς καταλόγους ὀνομάτων ὄλων τῶν συμπραξάντων εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῶν περιγραφομένων γεγονότων, ἀναφέρει ἐκτός τοῦ ἔτους καὶ τοῦ μηνός, ἀκόμη καὶ τὴν ἡμέραν καὶ αὐτὴν τὴν ὥραν διὰ συμβάντα καὶ δευτερευούσης σημασίας. Πολλάκις διακόπτει τὴν κυρίαν ἀφήγησιν, ἵνα παρεμβάλῃ θέματα ξένα ἢ ὀπωσδήποτε μικρὰν σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὸ κεντρικὸν θέμα, ἀρέσκειται δὲ καὶ εἰς πλατυασμούς καὶ φορτικὸς ρητορισμούς. Παρ' ὅλα ταῦτα τὸ ἔργον του δὲν στερεῖται ἀπλότητος, εὐλικρινείας καὶ εὐγενείας, στοιχεῖα τὰ ὁποῖα προσδίδουν ποῖαν τινα χάριν, εἰς τὴν ἔκθεσιν, ἢ δὲ ἐντικειμενικότητος, ἢ ἀκριβολογία καὶ τὸ ἀφαντίστον τοῦ χαρακτήρος καθιστοῦν τὸ χρονικὸν του σημαντικὴν πηγὴν διὰ τὴν γνωριμίαν τῆς ἐποχῆς του.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν γενικωτέραν στάσιν τοῦ συγγραφέως, πρέπει νά τονισθῇ ὅτι ὁ Μαχαιρᾶς, καίτοι εὐρίσκειται ὑπὸ ξένους κατακτητῆς, πρὸς τοὺς ὁποίους, ὡς καὶ πρὸς τὴν θρησκείαν αὐτῶν, δεικνύει πάντοτε σεβασμὸν, ὅμως δὲν λησμονεῖ ποτὲ τὴν ἑλληνικὴν καὶ ὀρθόδοξον καταγωγὴν του, ὁμιλεῖ δὲ μεθ' ὑπερηφανείας διὰ τὴν πατρίδα του ψέγει τὴν παρακμὴν καὶ τὴν κατάπτωσιν τοῦ ἔθνους καὶ ἐπιτίθεται δριμύτητα ἐναντίον τῶν συμπατριωτῶν του, οἵτινες ἐπρόδωσαν τὴν ἐθνικότητα καὶ τὴν ὀρθοδοξίαν.

Τὸ Χρονικὸν τοῦ Μαχαιρᾶ, σωζόμενον εἰς δύο χειρόγραφα, τὸ ἐνετικὸν τῆς Μαρκεσιανῆς βιβλιοθήκης καὶ τὸ Ὁξφορδιακόν, ἐξεδόθη τῷ 1873 ὑπὸ τοῦ Κ. Σάθα ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἐνετικοῦ χειρογράφου¹³, τῷ δὲ 1881-1882, εἰς δίτομον ἔκδοσιν, ὑπὸ τῶν Β. Miller καὶ Κ. Σάθα, ἐπὶ τῇ βάσει ἀμφοτέρων τῶν χειρογράφων¹⁴. Νεωτέρα ἔκδοσις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ R. M. Dawkins τῷ 1932, εἰς δύο τόμους, ἐπὶ τῇ βάσει ἀμφοτέρων τῶν χειρογράφων ἢ ἔκδοσις αὕτη καίτοι εἶναι πολὺ ἀνώτερα τῶν προηγουμένων, ὅμως δὲν εἶναι ἀπηλλαγμένη σημαντικῶν σφαλμάτων καὶ παρερμηνειῶν¹⁵.

Παραθέτομεν ἀποσπάσματα τινά, χαρακτηριστικὰ τῆς καθ' ὅλου νοοτροπίας

καὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τὸ ὁποῖον μεταχειρίζεται ὁ συγγραφεὺς καὶ τὸ ὁποῖον παρουσιάζει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον διὰ τὸν μελετητὴν τῆς γλωσσικῆς ἐξελίξεως¹⁶. Τὸ Χρονικὸν ἀρχίζει μὲ γενικὰς παρατηρήσεις καὶ νοουθεσίας.

«Ἐβουλεύτηκα ἐν ὀνόματι τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ τοῦ ἐν Τριάδι προσκυνουμένου, νὰ ἐξηγηθῶ περὶ τῆς ἀκριβῆς χώρας Κύπρου. Ὡς χρόνοι εἶναι γ' ἐν τῷ κόσμῳ, ὁ περασμένος, ὁ εὐρισκόμενος, καὶ ὁ ἐρχόμενος, ἡττοῦ εἶναι καὶ ἡ μέρα τῆς ζωῆς μας, ὡς γίον λαλεῖ ὁ Δαβὶθ' ὅτι ἡ μέρες μας διαβαίνουν καὶ μεῖς καταλυοῦμεν τοὺς καρπούς ἀγούρους, καὶ θανατόνομεν τοὺς γονιούς μας, νὰ πάρωμεν τὴν κληρονομίαν τους, ὡς μωροί· καὶ πόσον καιρὸν ν' ἀπαντήσωμεν, μέλλει νὰ ποθάνωμεν, καὶ γιὰ τοῦτον ἄς ἀπομεινίσκωμεν ὡστὴ νὰ θέλῃ ὁ Θεὸς νὰ σηκῶνῃ τοὺς γονιούς μας καὶ νὰ παίρνωμεν τὴν κληρονομίαν. Δὲ πῶς μᾶς παραπονᾷ ὁ φρόνιμος Σολομών, καὶ λαλεῖ ψέματα τῶν ψεμάτων, ὅλα εἶναι ψέματα»¹⁷.

Ἰδοὺ καὶ σκέψεις τινὲς ἐθνικοῦ χαρακτήρος: «Καὶ διατὶ δύο φυσικοὶ ἀφέντες εἶναι εἰς τὸν κόσμον, ὁ ἕνας κοσμικός καὶ ὁ ἄλλος πνευματικός, τοὺς εἶχεν τὸ νησάκιν τοῦτον, τὸν βασιλέαν τῆς Κωνσταντινόπολης καὶ τὸν πατριάρχην τῆς μεγάλης Ἀντιοχείας, πρὶν τὴν πάρουν οἱ Λατῖνοι, διὰ τοῦτον ἦτον χρήσι νὰ ξεύρωμεν ρωμαϊκὰ καθολικὰ, διὰ νὰ πέσουν γραφαῖς τοῦ βασιλέως, καὶ συριάνικα σωστά, καὶ οὕτως ἐμαθητεῦγαν τὰ παιδιὰ τους, καὶ τὸ σύγκριτον οὕτως ἐδιάβαινε μὲ τὰ συριάνικα καὶ ρωμαϊκά, ὡς που καὶ πῆραν τὸν τόπον οἱ Λαζανιάδες, καὶ ἀπὸ τότες ἀρκέσαν νὰ μαθάνουν φράγκικα, καὶ βαρβαρίσαν τὰ ρωμαϊκά, ὡς γίον καὶ σήμερον, καὶ γράφομεν φράγκικα καὶ ρωμαϊκά, ὅτι εἰς τὸν κόσμον δὲν ἤξεύρουσιν ἴνα συντυχάνωμεν»¹⁸.

Καὶ ἀλλαχοῦ: «Καὶ γιὰτὶ οἱ Λατῖνοι φθονοῦν τοὺς Ρωμαίους κρύβουν τὰ θαύματα τὰ γινίσκονται ἀπὸ τὰ εἰκονίσματα καὶ ἀπὸ τὰ τίμια ξύλα εἰς τὰς ἐκκλησίας τῶν Ρωμαίων, ὅχι δι' ἀπιστίαν, ἀμὲν διὰ φθόνον· διὰ τοῦτον ἐλαλοῦσασιν, ὅτι ὁ σταυρὸς δὲν εἶναι τίμιον ξύλον, οἱ κλησιαστικοὶ Λατῖνοι, ἀμὲν τὰ θαύματα γινίσκονται ἀπὸ τέχναις»¹⁹.

Καὶ ἀκόμη: «Τοῦτον οὐλον ἐγένετον, διατὶ ἐσήκωσεν τὴν ἐλπίδαν ἀπὸ τὸν Θεόν, καὶ ἐθάρρησεν εἰς τὸν νοῦν του καὶ εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ ρηγός, καὶ διὰ τὴν ἔπαρσιν τοῦ κόσμου ἐγκατέλιπεν τὴν πατρικὴν του πίστιν καὶ ἐγένη Λατῖνος. Τὸ λοιπὸν δὲν καταδικάζω τοὺς Λατίνους, ἀμὲν ἄντα χρήσι εἶναι Ρωμαῖος νὰ γενῆ Λατῖνος; Ἐπειδὴ ὀρθόδοξος Χριστιανὸς εἶναι χρήσι νὰ καταφρονῆσῃ τὴν μίαν νὰ μπέσῃ εἰς τὴν ἄλλην, καὶ καταφρονεῖς τὴν πρώτην; δὲν ἦτον αἰρετικὸς καὶ ἐγένη ὀρθόδοξος.

Ἀποστολικοὶ οἱ Λατῖνοι καὶ καθολικοὶ οἱ ρωμαῖοι»²⁰.

Καὶ Ἰδοὺ τώρα ἕνα ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρον ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ «Χρονικόν» τοῦ Λεοντίου Μαχαιρᾶ, σχετικὸν μὲ τὸ ἄγιον ξύλον, τὸ ὁποῖον ἐκλεψαν οἱ Λατῖνοι καὶ τὸ ἀνεῦρεν ἕνα μικρὸν σκλαβόπουλον, ὀνόματι Γεώργιος: «Καὶ ἔμεινε τὸ τίμιον ξύλον ὁ σταυρὸς εἰς τὴν κερατζίαν κβ'. χρόνους, καὶ εἰς τοὺς .ατμ'. Χριστοῦ ὄνταν ἠθέλησε νὰ φανερωθῆ, ἐφάνη ὑπ' ὄρομαν εἰς ἕναν σκλαβοπούλον βοσκαρίδιν τῶν σφακτῶν ἀπὸ τὸ χωργίον τὸ Καλαμοῦλιν, ὀνόματι Γεώργιος, τὸν ποῖον αἰχμαλωτεύσαν οἱ κουρσάριδες καὶ ἐπουλήσαν τον εἰς τὸ αὐτὸν χωρίον κοντὰ τῆς Κακορακίας· καὶ ὁ αὐτὸς Γεώργιος ἐξηγήθη τὸ ὄρομάν του πολλοὺς καὶ εἶπάν του, εἶναι φαντασία! καὶ συχνὰ ἐθῶρεν, ὅτι ἐκραζάν τον καὶ ἐλαλοῦσάν του τ' ὄνομάν του: ἔλα εἰς αὐτὸν μου, κ' ἐγὼ νὰ σοῦ δώσω θησαυρόν, ἀπὸ νὰ μὲν σὲ λείψῃ. Οἱ δ' ἐκεῖνοι ἀπὸ τοῦ γροικοῦσαν πάντα ἐλαλοῦσάν του· φαντασία τοῦ δαιμόνος εἶναι! Ἐγένετον εἰς τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ὡς γίον ἐβοσκεν τὰ σφακτὰ, ἐκοπίασεν καὶ ἔπεσε νὰ κοιμηθῆ κοντὰ τῆς κερατζίας ὅπου ἦτον ὁ σταυρὸς, καὶ δὲν ἠμπόρε νὰ κοιμηθῆ· καὶ ὡς γίον ἐκεῖθετον, ἐβίγλησεν ψηλά καὶ θωρεῖ ἕναν κεράτζιν εἰς τὸ κλαδὶν τῆς κερατζίας, ἐσηκώθη καὶ ἐπεθύμησεν νὰ τὸ φάγῃ· καὶ σηκώθη καὶ σύρνει τὸ ραβδίον του νὰ ρίψῃ τὸ κεράτζιν, καὶ ἐπεριπλέκθη εἰς τὰ κλαδία τὸ ραβδίον· τότε ἐπίασεν πέτραν καὶ ἔσυρε νὰ ρίψῃ τὸ ραβδίον, καὶ ὡς γίον ἐπῆγεν νὰ σύρῃ τὴν πέτραν, θωρεῖ λαμπρόν μέσα εἰς τὴν κερατζίαν καὶ ἐφοβήθη· πιάνει τὸ ραβδίον, καὶ ἐπῆγεν τρεχάτος εἰς τὸ χωργίον καὶ ἔβαλε φωναῖς· ἔλατε, ὅτι λαμπρόν ἐβάλαν εἰς τὴν κερατζίαν, καὶ δὲν εἶδα τίς τὸ ἔβαλεν, διὰ νὰ κάψουν τὸ δεντρόν! Τοῦτον ἐπόικεν τὸ νὰ μὲν ἐννοιαστοῦν πῶς ἐκεῖνος ἔβαλεν τὸ λαμπρόν. Ὁ λαὸς ὄτοιμα ἔπιασε νερόν καὶ ξιναρία καὶ ἦλθαν νὰ γιτιάσουν τὸ δεντρόν, καὶ μὲν γενῆ καὶ περιττοῦ ζημία· καὶ ὅσον ἦσαν θωροῦν τὸ λαμπρόν· ἄνταν ἦσαν κοντὰ, τότες ἐσκίσαν, μέσα τὴν κερατζίαν μὲ τὸ ξινάριν, καὶ ἀνοιξεν ὀλίγον ἡ κερατζία, καὶ παραῦτα ἐβγῆκεν ἡ μυρῶδια, ὡς γίον τὸν μοῦσκον. Ὁ παιδίος θεωρεῖ τὸν σταυρόν καὶ βάλεν φωνὴν μεγάλη· τώρα ἐτελείωσαν τὰ ρόματά μου· δέτε τὸν σταυρόν τοῦ κυρίου! καὶ βάλλει τὸ χέριν του καὶ πιάνει τὸν ζωοποιὸν σταυρόν. Καὶ παραῦτα πιάνουν τον οἱ ἱερεῖς, καὶ παραῦτα ἐγιάναν ἰβ'. ἀστενεῖς ἀπὸ πολλαῖς ἀστενεῖαις ὅπου εἶχαν, λαμπαχίον, ἄλλοι δ' ὅπου ἐπηγαῖναν αἷμαν, στραβοί, λωβοί, καὶ ἄλλοι. Καὶ ὁ λόγος ἐβγῆκεν εἰς τὰ περὶχωρα. Γροικῶντὰ τὸ ὁ πῖσκοπος τῶν Λευκάρων ἐπῆγεν μὲ τὸ κλῆρὸς του καὶ λαὸς πολλός, καὶ ἦλθαν ζητῶν τὸν σταυ-

ρόν, λαλῶντα: τοῦτος εἶναι ἀποῦ ἐκλέψαν ἀπὸ τὴν Τόγγην. Καὶ ὁ παιδίος ὁ Γεώργιος δὲν ἠθέλησε νὰ τὸν δώσῃ ἄμμε δτοίμα ἐπῆρεν τὸν σταυρόν, καὶ ἤρτεν εἰς τὸν ρῆγα καὶ εἶπεν του τὸ πρῶμαν πῶς ἐτραβενίασεν. Ὁ ρῆγας ἐβάλεν του εἰς τὸ σπῆτιν του, καὶ θωρῶντα τὰ πολλὰ θαύματα ἀποῦ γινίσκουνταν ἀπὸ ζαυτῆς του ἐπεθύμησε νὰ τὸν κρατήσῃ εἰς τὸ σπῆτιν του καὶ ἐκρατήσεν του ἰδῆ ἡμέραις. Καὶ τὴν νύκταν, ὡς γίον ἐκοιμᾶτον ὁ ρῆγας εἶδεν ἕναν ὄρομαν πολλὰ κακὸν καὶ φοβήθην, καὶ ἐκραξεν τὸν Γεώργιον καὶ ἔδωκέν του τὸν σταυρόν. Καὶ ἐγύρεψάν του νὰ πάγῃ εἰς Κερνίαν, καὶ ἐπῆγεν μετὰ τὸν σταυρόν, καὶ ἐποίκεν πολλὰ θαύματα. Καὶ ἐκρέμισεν ὁ παιδίος καὶ ἐτζακίστην τὸ πόδιν του, καὶ διὰ θαλήματος θεοῦ καὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ ζωοποιοῦ σταυροῦ ἐγίανεν καὶ ἐκουρεύτην μοναχὸς καὶ ἐκράξαν τον Γαβριήλ».³¹

Εἰς ἄλλο πάλιν ἀπόσπασμα βλέπομεν πῶς οἱ Γενουῆσιοι, φοβούμενοι τὴν ἐκδικησιν τῶν Κυπρίων πατριωτῶν δι' ἀδικίας, τὰς ὁποίας εἶχον κάμει εἰς αὐτούς, ἐπέτυχον τὸν ἀφοπλισμὸν τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ:

«Φοβούμενοι οἱ Γενουβίσοι διὰ ταῖς πολλαῖς ἀδικίας, φόνους, κούρησιν καὶ ἄλλα κακά, μηδὲν φουσατέψουν οἱ Κυπριῶταις καὶ ἀδικήσουν τους, ἐδιαλαλήσαν ἀπὸ τὴν μερίαν τοῦ ρηγὸς καὶ τοῦ ἀμιράλη νὰ μὲν τορμήσῃ τινὰς νὰ ἔχη ἄρματα ἔσω του, οὐδὲ καλὰ οὐδὲ κακά, οὐ κηνούργια οὐ παλῆα, οὐ κανέναν πρῶμαν ἀποῦ νὰ μπορῇ νὰ κακοδικήσῃ τινάν· καὶ εἴ τις εὔρεθῇ ὅτι ἔχει ἄρματα καὶ δὲν τὰ παραδώσῃ εἰς τὴν τζαρδαχάναν τοῦ ρηγὸς, νὰ κόβγουν τὴν κεφαλὴν του, καὶ εἴ τις τὸν προδώσῃ νὰ ἔχη ἀπὸ τὸ δικόν του ὄνομίσματα πεντήκοντα. Θωρῶντα οἱ πτωχοὶ λᾶς τοὺς τυραννισμοὺς καὶ ταῖς ἀδικαίαις ἀπειλαῖς τοῦς Γενουβίσοις, παραῦτα ἐφέραν πᾶσα λογὴν ἄρμα τον τὸ εἶχασιν καὶ ἐρρίψαν τα εἰς τὴν τζαρδαχάναν».³²

Τὸ Χρονικὸν τοῦ Μαχαιρᾶ δικαίως ἐκρίθη ὡς ἓν τῶν σπουδαιότερων πνευματικῶν μνημείων τῆς Φραγκοκρατουμένης Κύπρου, διότι ἡ συμβολὴ του εἰς τὴν γνῶρμιάν καὶ ἐκτίμησιν τῶν πραγμάτων τῆς νήσου εἶναι βασική. Ἀποτελεῖ ἀδιάψευστον μαρτυρίαν περὶ τῆς γλωσσικῆς καὶ κοινωνικῆς προόδου τῆς Κύπρου, εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν εἰς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐξαπλοῦται σκότος πνευματικόν καὶ σκληρὰ δουλειά. «Ἡ νίκη τῆς κοινῆς — γράφει ὁ Μιχαλόπουλος — ἦταν ἀπόλυτη στὴν ἀρχὴ τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνα στὴν Κύπρον ποῦ δίκαια τὴν ὀνομάζει ὁ Μαχαιρᾶς «τὴν φουμισμένην ἄγια νήσον ποῦ ὄσο τὴ φουμίζει κανεὶς δὲν θέλει εἰπεῖ ψέματα» (Β', σελ. 67). Καὶ πραγματικῶς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ Μεγαλόνησος ἦταν ἡ πρωτοπορευτικὴ σκοπιὰ τοῦ Ἑλ-

ληνισμοῦ, μετὰ τὸσον ἔθνικὸν φρόνημα, μετὰ τὸσον ἑλληνικὴν συνείδηση, τὸσον ὑψωμένο πολιτισμὸν, ὥστε τελευταία νίκησε καὶ ὑπέταξε κι αὐτὸ τὸ σκληρὸ καὶ περήφανο κι ἐγωῖστὴ ξένο κατακτητὴ. Ὁ Ἑλληνισμὸς εἶχε καταβάλει τὸν Φραγκισμὸν καὶ πουθενά ἄλλοῦ δὲν φάνηκε τοῦτο ἐπιβλητικώτερο ὄσο στὴν Κύπρον. Ὁ δυτικὸς πολιτισμὸς μ' ὄλα τὰ ὑπέροχα ἀρχιτεκτονικὰ μνημεῖα, μ' ὄλη πῆν πολυχρόνια εὐεργετικὴ κατάκτηση, ποῦ βάσταξε πέντε σχεδὸν αἰῶνες μ' ὄλη τὴ βαρεῖα κατάθλιψη τοῦ παπισμοῦ, τίποτε ἄλλο δὲν κατόρθωσε ν' ἀφήσῃ ἐκεῖ παρά λίγες λέξεις στὴν τόσο πλούσια κυπριακὴ διάλεκτο ποῦ κι αὐτὲς μετὰ τὸ χρόνον ξεχάστηκαν. Τὸ χρονικὸν τοῦ Μαχαιρᾶ, δὲν σαλπίζει μονάχα τὴν νίκη τοῦ δημοτικισμοῦ ἐναντίον τῆς λογίας παράδοσης, μὰ διακηρύσσει μεγαλόφωνα καὶ τὴν νίκη τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐναντίον τοῦ Φραγκισμοῦ»³³.

* * *

3) Ἡ Χρονογραφία τοῦ Γεωργίου Βουστρωνίου.— Ἀνάλογος πρὸς τὸ Χρονικὸν τοῦ Μαχαιρᾶ εἶναι καὶ ἡ χρονογραφία τοῦ Βουστρωνίου ἢ Βουστρώνη, ἣτις περιλαμβάνει τὴν ἀφήγησιν τῶν γεγονότων ἀπὸ τοῦ 1456 μέχρι τοῦ 1501, τῶν ὁποίων ὡς φαίνεται ὁ συγγραφεὺς εἶχεν ἄμεσον ἀντίληψιν. Ἡ ἀφήγησις εἶναι ἀπλουστερά τῆς τοῦ Μαχαιρᾶ, περιέχει δὲ πλὴν τῶν καθαρῶς ἱστορικῶν πληροφοριῶν καὶ μακρὰς περιγραφὰς σκανδάλων, μηχανορραφιῶν, ἐγκλημάτων καὶ ἄλλων δολοπλοκιῶν τῆς Αὐλῆς, εἰς ὕφος μυθιστορηματικόν καὶ πολὺ ἀφελὲς καὶ εἰλικρινές. Δυνάμεθα νὰ τὴν θεωρήσωμεν, τρόπον τινὰ συνέχισιν τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μαχαιρᾶ, εἶναι ὁμοίως κατωτέρα ἐκείνης, καίτοι ἐσημείωσε μεγάλην ἐπιτυχίαν καὶ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐκίνησε τὸ ἐνδιαφέρον πολλῶν μελετητῶν, παλαιότερων καὶ νεωτέρων, περιελήφθη δὲ καὶ εἰς ἐκτενέστερα ἱστορικὰ ἔργα μεταγενεστέρων ἐποχῶν.

Περὶ τοῦ συγγραφέως δὲν ἔχομεν πολλὰς πληροφορίας, ἴσως διότι ὁ ἴδιος, ἐκ μετριοφροσύνης, δὲν ἠθέλησε νὰ ἀσχοληθῇ πολὺ μετὰ τὸ ἀτομὸν του. Ὀνομάζεται Γεώργιος Βουστρώνης ἢ Βουστρώνιος ἢ, ὡς οὗτος ὀνομάζει ἑαυτὸν, Τζορτζῆς Πουστρουῖς ἢ Μπουστρουῖς, εἶναι δὲ ἐξελληνισθεὶς Κύπριος, καταγόμενος ἐκ τοῦ ἀρχαίου γαλλικοῦ γένους Bustrone. Ὑπῆρξε πιστὸς φίλος τοῦ τελευταίου βασιλέως τῆς Κύπρου Ἰακώβου Β'. Τῷ 1458 ἐχρησιμοποιήθη ὡς πρεσβευτῆς, λόγω δὲ ἀναμείξεως του εἰς τὴν πολιτικὴν, θεωρηθεὶς ὑποπτος ἔμεινεν ἐπὶ τινα χρόνον ὑπὸ κράτησιν ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς Λευκωσίας κατὰ διαταγὴν τῆς βασιλείας Καρλόττας, ὀλίγον μετὰ τὴν ἀνάρρησιν τῆς τελευταίας

ταύτης εἰς τὸν θρόνον τῆς Κύπρου ²⁴.

Ἡ χρονογραφία τοῦ Βουστρωνίου, γνωστὴ ὑπὸ τὸν τίτλον «Διήγησις κρόνικα Κύπρου ἀρχεύγοντα ἀπὸ τὴν ἐχρόνιαν αὐνα' Χριστοῦ», ἐδημοσιεύθη ἐπὶ τῆ βάσει τῶν δύο χειρογράφων τῆς Ἑνετίας ²⁵. Ἀποτελεῖ δ' αὕτη, ὡς καὶ τὸ χρονικὸν τοῦ Μαχαιρᾶ, σπουδαῖον γλωσσικὸν καὶ λαογραφικὸν μνημεῖον, παρέχον ἀφθονον ὕλικὸν εἰς τὸν μελετητὴν τῆς ἱστορίας τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Κύπρῳ.

Ἴδου ἀπόσπασμα τῆς χρονογραφίας ἀφορῶν εἰς τὴν κατάληψιν τῆς Ἀμμοχώστου :

«Καὶ εἰς τοὺς αὐξ' ἐστενοχώρησεν ὁ ρε Τζάκ τὴν Κιρινίαν τόσον πολλὰ, ὅτι πλοῦ ζωὴν δὲν εἶχαν καὶ ἐφάγαν καὶ σκύλλους καὶ κάτταις, καὶ ἕναν αὐγὸν ἐξαζεν ἕναν λοκοτίνιν. Καὶ μέσα ἦτον καπετάνος ὁ σὸρ τὲ Νάβες, καὶ ἐτραχτίασεν ὁ ρε Τζάκ καὶ ἐπῆρέν τον γαμπρὸν εἰς τὴν παστάρδαν τοῦ θειοῦ του' καὶ μοναῦτα ἐπῆρέν την. Καὶ εἰς τοὺς αὐξδ' κθ' αὐγούστου ἐπῆρεν τὴν Ἀμμόχουστον, ὡς γίον τὸ εἶπουν ὀμπρός' καὶ παίρνωντά την ἔβαλεν μέσα καπετάνον τὸν Κουνέλλαν καὶ εἶπέν του : 'Δὲ πῶς σοῦ λαλῶ ἂν ἔρτω νύκταν, νὰ σοῦ πῶ ν' ἀνοίξης τὸ καστέλλιν, νὰ μὲν τὸ ἀνοίξης, καὶ κράτησ' το δυνατὰ' καὶ τσῦτο σοῦ λαλῶ ἀπάνω εἰς τὴν ζωὴν σου ! Καὶ ὁ καπετάνος ἐννοιάστην νὰ πάρη τὴν Ἀμμόχουστον, γιὰ νὰ σκοτώσῃ τὸν ρήγαν, νὰ πάρη τὴν Κύπρον. Καὶ ὁ ρήγας ἔνωσέν το, καὶ πάγει τὴν νύκταν εἰς τὸ καστέλλιν καὶ μὲ τοὺς Σαρακηνοὺς, καὶ βάλλει φωνὴν εἰς τὸ καστέλλιν νὰ τοῦ ἀνοίξῃ ὁ Κουνέλλας' καὶ εἶπέν του : 'Ἐχω ὄρισμὸν ἀπὲ τὸν ρήγαν ἀπάνω εἰς τὴν ζωὴν μου, ὅτεν ἔρτη ἐκεῖνος μὲ τὸ κορμὶν του νύκταν, νὰ μὲν τοῦ ἀνοίξω τὸ καστέλλιν. Καὶ τὸ πωρνὸν ἐλεμεντιάστην το τοῦ ρηγός, καὶ κείνος ἀποδιάβασέν τον μὲ καλὰ λογία. Καὶ μηνᾶ εἰς τὴν Λευκουσίαν, ὅτι νὰ εὔρεθουν τὸ μεσονυκτικὸν ὄσοι σορδάτοι εἶναι καὶ Φράγκοι καὶ Ρωμοί, γαῦρεθουν καλὰ ἀρματωμένοι εἰς τὴν Ἀμμόχουστον. Καὶ τοὺς Σαρακηνοὺς ἐπεψέν τους καὶ ἐπῆγαν καὶ ἐμεῖναν εἰς τὴν Ἀμασαρίαν' καὶ ἐκράτησεν δύο Σαρακηνοὺς, τὸν Τζάκον ὁποῦ ἐβάπτισεν καὶ τὸν Κουρκουμᾶν. Καὶ ἐπῆγαν εἰς τὸν καιρὸν κατὰ τὸν ὄρισμὸν του, κ' ἐπεψέν τους, καὶ οὐλοὺς τοὺς Σαρακηνοὺς ἐσκοτώσαν τους.

Καὶ ὁ Τζάνι Πέκ εἶχεν ἀδελφὴν, καὶ μαθάνοντα πῶς ὁ ρήγας ἐσκοτώσεν τὸν ἀδελφὸν τῆς καὶ τοὺς Σαρακηνοὺς, ἐπῆγεν ὀμπρός τοῦ σουρτάνου καὶ ἐζήτησε νὰ τῆς ποίση δίκαιον ἀπὲ τὸν ρε Τζάκ' ἢ ποία δὲν ἦτον μεγάλη κυρά. Καὶ μοναῦτα ὁ ρήγας ἐπεψεν μαντατοφόρον εἰς τὸν

σουρτάνον μὲ μεγάλα κανισκία, λαλῶντα πῶς ἐθέλαν νὰ τὸν σκοτώσουν. Καὶ κείνη καθημερινὸν ἐπῆγαινεν ὀμπρός του, καὶ ἐκλαίεν κ' ἐλάλεν τον : 'Ἀφέντη, διὰ ἕναν χοιρίδιν νὰ χαθῆ τόση ἀρμάδα, καὶ νὰ σκοτώσῃ καὶ τὸν ἀδελφὸν μου ! Καὶ ποτὲ δὲν τῆς ἐγροίκεσεν, διότι εἰς τὴν Συρίαν εἶχεν ὁ ρήγας πολλοὺς ἀπὸ τὸν ἀγαπούσαν. Καὶ ὁ σουρτάνος ἐμήνυσε πολλὰ παραπονήματα τοῦ ρηγός. Καὶ θωρῶντα ἡ ἀδελφὴ τοῦ Τζανίπεκ, πῶς ὁ σουρτάνος δὲν ἦτο νὰ τῆς ποίση βεντέττα, ἐννοιάστη νὰ πέψῃ νὰ τὸν σκοτώσῃ καὶ ἐξενίασεν ἕναν Σαρακηνὸν, καὶ ἤρτεν εἰς τὴν Κύπρον εἰς τὴν Ἀμμόχουστον, ὡς γίον πρματευτῆς' καὶ εὔρισκε τὸν ρήγαν κάτω 'ς τὸν γιालόν, καὶ πάγει κοντὰ του, καὶ ἀκτυπᾶ του μίαν πουναλλίαν εἰς τὸν λαϊμόν' καὶ ὁ ρήγας ἐσύρτην, καὶ ἔδωκέν τον ξωπέτσιν. Καὶ μοναῦτα ἔπεσεν εἰς τὸν γιालόν, καὶ ἐπέσαν καὶ ἐσκοτώσαν τον» ²⁶.

Ἴδου καὶ ἄλλο ἀπόσπασμα, περιγράφον ἀντιζηλίαν τῆς Αὐλῆς :

«Καὶ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον εὔρισκετον εἰς τὴν Κύπρον ἕνας καλόγηρος, ὀνόματι φρε Γιλιάμ Γουνέμες τοῦ Σανταγουστή, ὁ ποῖας ἦτον πολλὰ ἀγαπημένος μὲ τὸν ρε Τζουάνην. Καὶ ὡς γίον ἤξεύρετε, ὅτι εἰς ταῖς ἀυλάδες εὔρισκονται μεγάλαις ζήλαις τόσον ἤξευραν νὰ ποῖσουν καὶ ἐδῶξαν τὸν φρε Γιλιάμ ἀπὸ τὴν αὐλὴν τοῦ ρηγός, καὶ ἀπὸ τὴν παραπόνεσιν του ἐπῆγεν εἰς τὴν Ρόδον, καὶ θωρῶντά τον εἶχαν τον πολλὰ ἀκριβόν. Καὶ θωρῶντά τον ὁ Ἀποστόλες, ὅτι ἀπὸ τὴν Κύπρον δὲν ἦτον νὰ βῆ κανέναν μαντάτον, ἐφάνην του νὰ βουλευτῆ μὲ τὸν ἄνωθεν φρε Γιλιάμ' καὶ γροικῶντα ὁ φρε Γιλιάμ ταῖς παραπόνεσές τους, εἶπέν του : Μὲν πάρης καμμίαν κακὴν καρδίαν, καὶ γῶ νὰ ποῖσω πᾶσα πρᾶμαν, ἀπὸ νᾶναι εἰς τὴν τιμὴν σου καὶ ἀπλαζίριν σου. Καὶ χωρὶς νὰ ξεύρῃ τινὰς τίποτες εἰς τὴν Ρόδον, ἀρματώσαν δύο κάτεργα εἰς τὴν Ρόδον, ἕναν τοῦ Τζουάν Καλαρκᾶ, καὶ τὸ Φιουριντίνικον, καὶ τὴν παραβέλλαν τοῦ Τζουάν Μπερές, καὶ τὴν παραβέλλαν τοῦ Τζουάν Ταφουρές, καὶ ἐμπῆκαν ἀπάνω ὁ Ἀποστόλες καὶ ὁ φρε Γιλιάμ καὶ ἤρταν εἰς τὴν Κύπρον, εἰς τὴν Κιρινίαν, χωρὶς νὰ ξεύρῃ τινὰς κανέναν μαντάτον» ²⁷.

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς δύο χρονογράφους, τοὺς ὁποίους ἀνεφέρομεν, ἀνεδείχθησαν εἰς τὴν Κύπρον καὶ ἄλλοι λόγιοι, πεζογράφοι, ἱστορικοί, θεολόγοι, τῶν ὁποίων ὄμως τὰ ἔργα στεροῦνται εὐρυτέρας λογοτεχνικῆς σημασίας. Ἐπίσης διεσώθησαν ἐν τῇ νήσῳ καὶ πολλὰ ἔγγραφα καὶ ἄλλα γλωσσικά μνημεῖα, δημοσιευθέντα ἐν πολλοῖς ὑπὸ τοῦ Σάθα καὶ τοῦ Σακελλαρίου ²⁸.

Β' Η ΠΟΙΗΣΙΣ

Παραλλήλως πρὸς τὴν πεζογραφίαν, ἡ Κύπρος ἔχει νὰ παρουσιάσῃ καὶ ποιητικὴν παραγωγὴν ἀξιόλογον, ἢ ὅποια, ἀπὸ καθαρῶς λογοτεχνικῆς ἐπόψεως, εἶναι πολὺ ἀνωτέρα τῆς πρώτης.

Ἡ Κυπριακὴ ποίησις, γραμμὴν εἰς τὸ τοπικὸν δημοτικὸν ἰδίωμα, δύναται νὰ διαίρεθῇ εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας, τὴν καθαρῶς δημοτικὴν ἢ καὶ δημοτικίζουσαν ποίησιν, ἣτις δύναται ἐν πολλοῖς νὰ θεωρηθῇ ὡς συνέχισις τῆς δημοτικῆς παραδόσεως τῶν τελευταίων βυζαντινῶν χρόνων καὶ τὴν δόκιμον, ἣτις ἐγράφη ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς δυτικῆς καὶ δὴ καὶ τῆς ἰταλικῆς συγχρόνου ποιητικῆς παραγωγῆς.

1) Κυπριακὰ ἐρωτικὰ ποιήματα: Τὰ σημαντικώτερα προϊόντα τῆς δόκιμου ποιητικῆς παραγωγῆς τῆς Κύπρου κατὰ τὴν περίοδον τῆς Φραγκοκρατίας εἶναι τὰ «Κυπριακὰ ἐρωτικὰ ποιήματα»²⁰. Πρόκειται περὶ μεγάλης λογοτεχνικῆς ἀξίας ποιημάτων καθαρῶς λυρικοῦ περιεχομένου, τὰ ὅποια δεικνύουν μακρὰν προεργασίαν καὶ καταλαμβάνουν τὴν πρώτην θέσιν εἰς ὅλην τὴν ἑλληνικὴν ποίησιν τοῦ εἴδους τούτου εἰς μίαν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὅποιαν ἡ λυρική ποίησις ἢ εἶχεν τελείως ἐκλείψει ἢ εἶχε νὰ παρουσιάσῃ ἔργα δευτερευούσης ὄλως σημασίας.

Τὰ ἐν λόγῳ ποιήματα γραμμένα εἰς κυπριακὴν διάλεκτον καὶ σφζόμενα εἰς κώδικα τῆς Μαρκιανῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἑνετίας, ἀνάγονται εἰς τὸν 16ον αἰῶνα. Ἐξ αὐτῶν μόνον μέρος εἶχε δημοσιεύσει ὁ Legrand εἰς τὴν γνωστὴν συλλογὴν τοῦ «Bibliothèque Grecque vulgaire»²¹, τελευταίως δὲ ἐξεδόθησαν εἰς πλήρη ἐκδοσιν ἀπὸ τῆς Thémis Siarkaras - Pitsillidés²², μὲ ἐιδικὰς περὶ αὐτῶν πληροφορίας περὶ τῆς γλώσσης, τοῦ μέτρου κλπ. Νέαν ἐκδοσιν ἔχει ἀναγγεῖλει καὶ ὁ Ἰντιάνος⁴.

Τὸ περιεχόμενον καὶ ἐν γένει τὸ ὕφος τῶν ποιημάτων τούτων, θυμίζουσι τὴν ἀνάλογον ἰταλικὴν ποίησιν, ἰδίᾳ δὲ τὸν Πετράρχην καὶ ἄλλους συγχρόνους αὐτοῦ ποιητάς. Ἡ ἐπίδρασις εἰς πολλὰ σημεῖα εἶναι ἀμέσως καταφανής, ἐνίοτε δὲ πρόκειται περὶ ἀπλῆς μεταφράσεως ἰταλικῶν προτύπων. Διάφοροι κρίσεις ἐξεφράσθησαν περὶ τῆς τεχνικῆς καὶ τοῦ χαρακτήρος τῶν ποιημάτων τούτων, θὰ χρειασθῇ ὁμοῦς ἀκόμη μακρὰ ἔρευνα διὰ νὰ καταληξώμεν εἰς τελικὰ συμπεράσματα. Τὰ ἐρωτικὰ κυπριακὰ ποιήματα, τὰ ὅποια εἶναι γραμμένα μὲ ἑλληνικοὺς χαρακτήρας, μὲ τάσιν τὴν φωνητικὴν προφορὰν καὶ ὄχι τὴν ὀρθογραφίαν τῶν λέξεων, ἀκολουθοῦν παλαιότερον κυπριακὸν ἰδίωμα, τὸ ὅποιον σήμερον δὲν εἶναι πάντοτε νοητὸν.

Δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ καθορίσῃ τις, ἐὰν ὁ ποιητὴς εἶναι ξένος, παραμείνας ἐπὶ μα-

κρὸν χρόνον εἰς Κύπρον, ἢ ἀντιθέτως Ἑλλην παραμείνας ἐπὶ μακρὸν χρόνον εἰς Ἰταλίαν ἢ ὀψωσθήποτε ἐπὶ μακρὸν χρόνον μελετήσας τὴν ἰταλικὴν γλῶσσαν καὶ λογοτεχνίαν. Ἀναμφισβήτητον ὁμοῦς παραμένει ὅτι εἶναι δόκιμος καὶ πεπειραμένος ποιητὴς, γνωρίζων νὰ χρησιμοποιῇ μετ' εὐχερείας τὴν ὁμοιοκαταληξίαν καὶ τὰ μέτρα τῆς ἐποχῆς, ἰδίᾳ δὲ τὸν ἐνδεκασύλλαβον. Ἄγνωστον παραμένει τὸ ὄνομά του, ἢ δὲ ὑπόθεσις ὅτι ἴσως πρόκειται περὶ τοῦ Ζαχαρία Βουστρωνίου φαίνεται πολὺ ἀπίθανος, ἂν ὄχι τελείως ἀπαράδεκτος. Ὁ ποιητὴς φροντίζει ὁμοῦς νὰ περιγράψῃ τὸ οἰκόσημον τῆς οἰκογενείας του, ἐξ οὗ ἀποδεικνύεται ὅτι πρέπει νὰ ἦτο εὐγενοῦς καταγωγῆς. Οὕτω εἰς βραχὺ εἰσαγωγικὸν ποίημα γράφει²³:

Διὰ σημάδιν ἔχω λιόντα
στὴν ὀχρὰν ὁποῦ ἂν γοῖδον ἄστρον,
πράσινον δεντρὸν σὰν κάστρον
πάντα στέκεται θωρώντα·
μ' ὄρεξην παντὲς βιγλώντα
τοῦ δεντροῦ τοὺς κλώνους χάσκει,
νὰ πηδήσῃ πάνω πάσκει
καὶ γι' αὐτὸν στέκει στεκόντα²⁴.

Ὁ ποιητὴς, ὡς γράφει, ἀπευθύνεται μόνον εἰς ὄσους ἐδοκίμασαν τοὺς πόνους καὶ τὰς ταλαιπωρίας τοῦ ἔρωτος, ἀκολουθῶν δὲ τὸ παράδειγμα καὶ ἄλλων ποιητῶν τῆς ἐποχῆς καλεῖ αὐτοὺς νὰ ἀναγνώσουν τὴν συλλογὴν του:

Ὅστις τοῦ πόθου δὲν εἶν' πειρασμένος
τὰ δολερά του πάθη δὲν γνωρίζει·
ὅστις τὸ κείνον δὲν εἶναι καμένος
κι ἀκόμη στὴν καρδίαν νὰ τὸν φλογίξῃ,
ὅστις γι' ἀγάπην δὲν ἔν πληγωμένος
εἰς τὴν καρδίαν κι ἀκόμη μαρτυρίζει,
ταῦτα τὰ λίγα φύλλα μὴν τανύσῃ
γιατὶ ξέρω δὲν θέλει ν' ἀγνωρίσει²⁵.

Ἡ στιχουργικὴ τοῦ ποιητοῦ εἶναι καθ' ὅλα τελεία καὶ ἄψογος, γνωρίζει νὰ χρησιμοποιῇ ὅλα τὰ εἰδικὰ στιχουργικὰ εἶδη τῆς ἐποχῆς, ὅπως τὸ δεκατετράστιχον, τὸ ὀκτάστιχον (ὀττάβα) κλ. Γράφει σχετικῶς ὁ Βουτιερίδης: «Ὑπὸ τεχνικὴν ἔποψιν τὰ κυπριακὰ ποιήματα εἶναι ἄρτια. Ὁ ποιητὴς γνωρίζει νὰ συνθέτῃ σονέττα καὶ ὀττάβες καθ' ὅλας τὰς ἀπαιτήσεις τῆς τεχνικῆς των. Οὐδαμοῦ σχεδὸν ὑπάρχει χασμωδία. Ὁ ἐνδεκασύλλαβος στίχος του εἶναι ἀμεμπτος· χρησιμοποιεῖ συνηθέστατα ὀλιγοσυλλάβους λέξεις, οὕτως ὥστε ὁ στίχος νὰ ἔχη ὅλην τὴν ἀπαιτουμένην περὶ τεχνον μορφήν καὶ νὰ φαίνεται ὅτι ἐγενεῖν ἐπεξεργασία του· ἡ ὁμοιοκαταληξία του εἶναι πλουσία καὶ τεχνικὴ· ἕκαστον δὲ ποίημα ἐκφράζει ὀλοκληρωτικῶς τὴν

κεντρικὴν ἰδέαν ἀνευ πλατυασμῶν. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν αὐτὴν τὰ κυπριακὰ ταῦτα ποιήματα εἶναι ἐκ τῶν πολυτιμοτέρων μνημείων τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους»⁸⁶.

Χαρακτηριστικὸν ποίημα τῆς συλλογῆς ἀποδεικνύον τὴν ἐκ τῆς Ἰταλικῆς προέλευσιν ὀρισμένων ποιημάτων, εἶναι τὸ κατωτέρω διγλωσσὸν σονέττον, τὸ ὁποῖον εἶναι μετὰφρασις τοῦ σονέτου «Εἰς τὸν θάνατον τῆς Λάουρα» τοῦ Πετράρχου. Εἰς αὐτὸ παρατηρεῖται τοῦτο τὸ παράδοξον, ὅτι ὁ ποιητὴς διατηρεῖ, ὡς ἀπαντοῦν εἰς τὸ πρότυπον, τοὺς πρώτους στίχους τῶν στροφῶν καὶ μεταφράζει τοὺς ὑπολοίπους:

Quasi io in regio di ciel scender l'aurora
 μέ τὰ μαλλιά της τόσον γλαμπρισμένα,
 ὁ πόθος νιώνει τὰ λαμπρά σ' ἔμένα
 καὶ λέγω «ἢ θέισσά μου ὄδε 'ναι τώρα».

O felice Titon, tu sai ben l'ora
 τὸ βίός σου νὰ τὸ φέρης πρὸς ἑσέναν
 κ' ἐγὼ ἂν θελήσω νὰ τὸ δῶ, ἀγιμένα!
 χρειά 'ναι νὰ δώσω τέλος εἰς τὴν ὥραν.

I vostri dipartir non son si duri
 διατὶ σ' ἑσὲν τὴν νύχταν κάμνει στρέμμα
 κι ἀρέσκουν τ' ἄσπρα σου μαλλιά σ' αὐτόντης.

Le mie notti fa triste e li giorni scuri
 κείνη πού πῆρεν ἀπὸ μὲν τὸ πνεῦμα
 κ' ἐγὼ τὰ δόλια πάθη 'πὸ ἑαυτὸν της».

Παραθέτομεν μερικὰ ἀπὸ τὰ πλέον χαρακτηριστικὰ ποιήματα τῆς συλλογῆς, τὰ ὁποῖα διακρίνει ἡ εὐγένεια τῆς ἐκφράσεως, ἡ χάρις τῆς συγθέσεως καὶ ὁ πλέον εὐλικρινὴς καὶ βαθὺς λυρισμὸς.

Εἰς τοὺς στίχους, οἷτινες ἀκολουθοῦν τὴν περιγραφὴν τοῦ οἰκοσῆμου, ὁ ἄγνωστος ποιητὴς μας λέγει ὅτι τὰ ποιήματά του περιγράφουν τοὺς πόνους, τὰς θλίψεις καὶ τὰ δάκρυα, τὰ ὁποῖα τοῦ ἐπροξένησεν ἡ ἀγαπημένη μετὰ τὴν σκληρὰν συμπεριφορὰν τῆς. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον δὲν πρόκειται νὰ τὰ ἐνδύσῃ οὔτε με κόκκινα, διότι δὲν ἔδοκίμασε τὴν εὐτυχίαν, οὔτε με πράσινα, διότι ἡ ἀγαπημένη του δὲν τοῦ ἀφίνει ἐλπίδας, οὔτε με ζωηρὰ χρώματα, διότι δὲν ἐγνώρισε τὴν χαρὰν με μαῦρα θὰ τὰ ἐνδύσῃ, διότι μόνον αὐτὸ τὸ χρῶμα ἀρμόζει εἰς τὴν καρδίαν του. Καὶ ἂν κανεῖς τὰ ἐρωτήση τὸν λόγον τῆς θλίψεως, ἅς μὴ τοῦ ἀποκρύψουν τὴν ἀλήθειαν, διότι ἴσως τὸ μάθη καὶ ἡ κυρά του καὶ τὸν λυπηθῆ:

*Ὡδε μέσα γραμμένα τὰ λαμπρά μου,
 βάρη καὶ πλῆξες καὶ χολές βαμμένες,
 τέσ ποιές μου δῶκεν ἡ γλυκεῖα κυρά μου
 κ' ἐποίηκεν τέσ ἡμέρες μου θλιμμένες.
 *Ὡδε λαλῶ τοῦ πόθου τὰ κακά μου
 κι ὄλες μου οἱ ἔννοιες ὄδε 'ναι γραμμένες.
 *Ὡ παῖδιοι, βάρτε τὸ σκοπὸν σ' αὐτόν μου,
 μάθετε σεῖς ἀπὸ τὸν δεξοδὸν μου.

*Ἄγωμε, βιβλιὸν παραδαρμένον,
 κι ἂν τύχη ποῦποτε ποτὲ καὶ δῶ σε
 μὲν βαρεθῆς νὰ πῆς: «'ὄε τὸν θλιμμένον
 πού κόπιασεν γιὰ μὲν», παρακαλῶ σε.
 Κι ἂν δῆς κείνην πού μ' ἔκαψεν τὸ ξένον,
 πέ της ἀχ τὴν μεριάμ μου «προσκυνῶ σε»
 'ὄε πῶς ἐγὼ παντοῦ φιλῶ σε σέναν
 φίλα κ' ἔσοῦ τὸ χέριν της γιὰ μένα.

Κόκκινα δὲν σὲ ντύνω, βιβλιὸν μου,
 γιατί γιορτὴν δὲν εἶδα στὴν πικριάν μου
 πράσινα δὲ ταιριάζουν στὸ λαμπρόν μου,
 γιατί θάρος δὲν βλέπω ἀχ τὴν κυράν μου
 ὀχράδες δὲν στέκουν καλὰ σ' αὐτόν μου
 γιατί ποτὲ δὲν εἶχα τὴν χαρὰν μου
 μαῦρα σὲ ντύνω, μαῦρα λυπημένα,
 τὰ ποιὰ ταιριάζουν στὴν καρδιάμ μου μένα.

Μὲ τῆς καρδιάς μου τὴν ὀχρὰ ντυμένον
 ἄγωμε, βιβλιὸν, καὶ μὲν μουλλῶσης
 ὅτις σοῦ πῆ: «γιατὶ εἶσαι λυπημένον;»
 ἀχ τὴν ἀλήθειαν λόγον μὲν τοῦ χώσης
 τὸ πάθος μου μὴν στέκης μουλλωμένον,
 βάλε βουργὰ φωνές, ὄσες νὰ σώσης
 ἂν τύχως ν' ἀγρικῆση ἡ κυρά μου
 τάχα καὶ νὰ λυπήθην τὰ λαμπρά μου».

Εἰς ἓνα ποίημά του ὁ ἐρωτευμένος συγγραφεὺς, διεκτραγωδῶν τοὺς πόνους καὶ τὴν διαρκὴ θλίψιν του, παρακαλεῖ τὴν ἀγαπημένην του νὰ τὸν λυπηθῆ, διότι ὑπάρχει κίνδυνος νὰ ἀποθάνῃ ἐξ αἰτίας τῆς σκληρότητός της. Ἐπειδὴ δὲ ὄλη ἡ ὑπαρξίς του ἀνήκει περισσότερο εἰς ἐκείνην παρά εἰς τὸν ἑαυτὸν του, ἡ ἀπώλεια θὰ εἶναι μεγαλυτέρα δι' ἐκείνην ἢ διὰ τὸν ἴδιον:

*Ἄν ἐξαιρες τὴν πίστην καὶ λαμπρόν μου
 ὡς γοιδὸν ἐγὼ θωρῶ τὴν ὁμορφίαν σου.
 ἔθελες ἔχειν λύπην στὴν καρδιά σου
 ὄχι συμπάθειον μόνον εἰς αὐτόν μου
 ἀμὲ τὸν ἑμαυτόν μου
 ἀφότις, ὦ κυρά μου, δὲν γνωρίζεις,
 τὸν χάρον, ὄτοιμα σ' ἔμην βιγλίζεις.
 Ν' ἀλλάξης μετὰ τὸν θάνατον τὴν ζῶν μου
 ζημιὰ μας εἶναι, ἀμὲ περίτου σέναν
 γιατί 'μαι πιά δικός σου παρά μέναν».

Εἰς ἄλλο του ποίημα ἐκφράζει τὸν δισταγμὸν του ὅπως μιλῆσῃ εἰς τὴν ἐκλεκτὴν του, διότι ἐνῶ ὁ ἔρωσ του τὸν ὠθεῖ πρὸς τοῦτο τὸ ἴδιον συναίσθημα τοῦ ἀφαιρεῖ κάθε πρωτοβουλίαν καὶ τὸν ἐμβάλλει εἰς φόβον:

Μὲ φόβον στέκω πῶς νὰ σοῦ μιλήσω
 φοβῶντα πάντα πᾶς καὶ βαρεθῆς με
 τὰ πάθη βιάζουν πᾶς καὶ λυπηθῆς με
 κι ἀπὸ τὰ δυὸ δὲν ξεύρω ποιὸν νὰ ποῖσω.
 Ὄνταν τὴν εὐγένειάν σου νὰ βιγλίσω,
 χάννεται ὁ λογισμὸς μου
 σκοτίζεται ὁ σκοπός μου
 καὶ δὲν ἠξεύρω πῶθεν ν' ἀρχινίσω
 ὁ δίκιος πόθος τάσσει μου τὸ θάρος

κι ὁ φόβος σου μὲ βάλλει ἔς μέγαβ βάρος ⁴⁰.

Εἰς ἄλλο ποίημά του ὁ συγγραφεὺς μετὰ πόνου ἀναλογίζεται ὅτι ἡ ζωὴ παρέρχεται μετὰ μεγάλης ταχύτητος καὶ ὅτι γρήγορα ἐγγίζει διὰ τὸν ἄνθρωπον ὁ θάνατος:

Ἐλάφιν τόσα γλήγορα στήν στράταν
δὲν τρέχει ἄλλων ζῶν μέσα στὸ δάσος,
ἄε ποταμὸς βιασμένος πού ψιχάδιν,
ἄε νέφος ὄντας φεύγει ὀμπρὸ στ' ἀνέμιν
ἄε τόσα γλήγορα πετὰ ξουφάριν
γοιὸν φεύγουν τούτης τῆς ζωῆς οἱ χρόνοι ⁴¹.

Ἐπειδὴ δὲ, ὡς λέγει, ἡ ζωὴ του ἦτο πλήρης πόνων καὶ περιπετειῶν, παρακαλεῖ τὸν θεὸν ὅπως τοῦ παράσχη τοῦλάχιστον εἰρηνικὸν τὸν θάνατον καὶ γνωρίσῃ τὴν γαλήνην ἐκείνην τὴν ὁποίαν δὲν κατάρθωσε νὰ ἀπολαύσῃ εἰς τὴν παρούσαν ζωὴν:

Ἄν ἐζησα στήν μάχην κ' εἰς τὸ βάρος,
Ἄφέντη, δῶσ' τὸ τέλος, μὲ εἰρήνην
κι ἂν ἦτον πικρὸν ὄτοσον τὸ στάμαν,

ὡς εἶναι ὁ μισεμὸς ὄλος γαλήνην.
Τοῦτ τὴν λλίγην τὴν ζωὴν, μὲ δίχα κλάμαν
νὰ τὴν περάσω, σὰν ἔχω τὸ θάρος ⁴².

Ἰδοῦ τέλος ἓνα ποίημα ἀκόμη, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ ποιητὴς περιγράφει τὸν πόνον του διότι ἡ ἐκλεκτὴ του, ἡ ὁποία ἄλλοτε τοῦ ὑπέσχετο αἰώνιαν ἀγάπην, τώρα τὸν ἀπηνήθη· παρηγορεῖται ὁμως ἐνθυμούμενος τὴν παροιμίαν ὅτι ὁποῖος πραγματικῶς ἠγάπησε καὶ ἂν ἐπὶ τινὰ χρόνον ἀπομακρυνθῇ, ὁμως καταλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ ἰδίου αἰσθήματος μόλις πλησιάσῃ τὸν παλαιὸν σύντροφόν του. Τὸ ποίημα τοῦτο ἔχει τὸ χαρακτηριστικὸν - ὅπως καὶ τινὰ ἄλλα τῆς συλλογῆς - ὅτι ἔχει γραφῆ εἰς δεκαπεντασυλλαβούς, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον μαρτυρεῖ ὅτι ὁ ποιητὴς ἐγνώριζε νὰ χειρίζεται μετ' εὐχερείας, ἐκτὸς τῶν ξένων, καὶ τὸ καθαρῶς ἐθνικὸν τοῦτο μέτρον:

Ποιὰ παραπὸνση μπορεῖ νὰ μοιάσῃ στήν δικήν μου
ὁπού ἔχα μόνον μίαν κυράν εἰς ὄλην τὴν ζωὴν μου
κ' ἐδόξαζα κι ἀγάπουν τὴν μπιστά, μὰ τὴν ψυχὴν μου,
καὶ τώρα τέλεια ἀρνήθημ με κ' ἔκοψεν τὴν πνοήν μου:

Ἐκείνην πού ἔχα συνοδεῖάν καὶ τέρμιον ἐδικόν μου
κ' ἐλάλεμ μου «μὲν σ' ἀρνηθῶ ποτές, τὸν ἀγγελόν μου»,
τώρα βιγλίζω ἀρνήθημ με καὶ θέλει τὸ κακόν μου
κ' ἦρτεν κι ἀπλίκεψεν μακρὰ καμπόσον· ἀέ αὐτόν μου.

Εἰς τοῦτον θεραπεύομαι καὶ λέγουν π' ἀγαπήσῃ
ὥστε νὰ ζῆ καὶ νὰ θωρῆ δὲν θέλει λησμονήσῃ
κι ἀνίσως κι ἀπὸ ξαύτου του καμπόσον ζωμακρίση,
μοναῦτα σ' ὄσον τὸν ἰδὴ θέλει του συμπαθήσει.

Λοιπὸν πιστεύω μὲν εἶναι τόσον σκληρὴ καρδιά σου,
ἐννοιάζοντα καὶ κάποτε ἐστέκουμον κοντά σου

θωρώντα με τὸ πῶς περνῶ κλαμόντα ἔπο σιμά σου,
κυρά μου, νὰ μὴδὲν μοῦ πῆς: «ἔσοῦ πού κλαίγεις,
[γυιὰ σου]» ⁴³.

Ἀνάλογα ποιήματα, τοιοῦτου λυρισμοῦ καὶ τεχνικῆς τελειότητος, δὲν ὑπάρχουν εἰς τὴν μεσαιωνικὴν καὶ νεωτέραν ἱστορίαν τῆς λογοτεχνίας μας, διὸ καὶ κατέχουν ταῦτα ὅλως ἐξέχουσαν θέσιν εἰς τὴν γραμματεῖαν μας. Ὡς παρατηρεῖ ὁ Δημητράς: «Τὰ κυπριακὰ τραγούδια ἔχουν θέμα ἀποκλειστικὸ τὸν ἔρωτα, ὄχι σὲ πρωτόγονη μορφή πάθους, ἀλλὰ σὲ ἐξευγενισμένη ἀστικὴ μορφή. Τὰ ἐρωτικὰ αὐτὰ τραγούδια ἔχουν ὄχι μόνον ρίμα ἀλλὰ καὶ συχνὰ ἀποτελοῦνται ἀπὸ τεχνικὰ μετρικὰ συμπλέγματα, καθὼς σονέττα καὶ ὀκτάβες. Ἡ στιχουργικὴ τους εἶναι ἀψογη καὶ παρουσιάζουν ἓναν λαμπρὰ δουλεμένο ἐντεκασύλλαβο, γιὰ τὸν ὁποῖο μποροῦμε νὰ ποῦμε τ' ἀντίστοιχα μὲ ὅσα εἶπαμε πῶς πάνω γιὰ τὴ ρίμα: δυτικὴ προέλευση ἀνεξάρτητα ἀπὸ καλιότερες ἑλληνικὲς δημιουργίες. Ἡ ἰταλικὴ ἐπίδραση μέσα στὰ ἔργα αὐτὰ δὲν εἶναι μόνον ἔμμεση ἀλλὰ καὶ ἀμεση: διαπιστώθηκε δηλαδὴ ἀνάμεσα σὲ ἄλλα καὶ παρουσία μεταφράσεων ἀπὸ σονέττα τοῦ Πετράρχη. Ἡ γλώσσα τῶν ποιημάτων αὐτῶν εἶναι ἔντονα ἰδιωματικὴ σὲ βαθμὸ πού δυσκολεύει τὴν κατανόησίν τους. Ἀλλὰ κι ἔτσι, ὅπως μᾶς δίνονται, μᾶς εἶναι ἐντελῶς αἰσθητὴ ἡ χάρις τους, ἡ ἐλαφράδα τους κ' ἡ κόμψότητά τους... Φυσικὰ μὴ τέτοια ποιότητα λόγου προϋποθέτει μακρὰ καλλιέργεια. Σύμφωνα μὲ τὰ πορίσματα τῆς γλωσσικῆς ἔρευνας, τὰ ποιήματα αὐτὰ πρέπει ν' ἀνάγονται στὸ τέλος τοῦ 15' ἢ στὶς ἀρχὰς τοῦ 16' αἰῶνα» ⁴⁴.

* * *

2) Ἡ δημοτικὴ ποίησις.—Ἄν ἡ δόκιμος ποίησις ἢ ἀναπτυχθεῖσα εἰς τὴν Κύπρον εἶναι μᾶλλον περιωρισμένη εἰς ὄγκον, πλουσία ἀντιθέτως καὶ ποικίλη εἰς θέματα εἶναι ἡ ποίησις ἢ ἔχουσα λαϊκὴν τὴν προέλευσιν, εἴτε αὕτη ὀφείλεται γενικώτερον εἰς τὴν λαϊκὴν μῦσιν, εἴτε εἰς τοὺς λεγομένους ποιητάρηδες, τὴν τάξιν ἐκείνην τῶν λαϊκῶν τραγουδιστῶν, οἵτινες ἀκόμη σήμερον ἀκούονται εἰς τὴν Μεγαλόνησον. Καίτοι ὁμως μὲ τὴν δημοτικὴν ποίησιν τῆς Κύπρου ἠσχολήθησαν κατὰ καιροῦς ὄχι ὀλίγοι μελετηταί, μεταξὺ τῶν ὁποίων οἱ Σάθας, Σακελλάριος, Μενάρδος, Πολίτης, Χατζηγιάννου κ.ά. ⁴⁵, ὁμως δὲν ὑπάρχει εἰσέτι οὔτε πλήρης συλλογὴ τοῦ πλουσίου τούτου ὕλικου οὔτε σχετικὴ συστηματικὴ μελέτη καὶ κατάταξις. Ἐν γενικαῖς γραμμαῖς δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ἰσχύουν διὰ τὴν κυπριακὴν δημοτικὴν ποίησιν αἱ ἀρχαὶ τῆς καθόλου ἑλληνικῆς δημοτικῆς ποιήσεως, μὲ μικρὰς μόνον παρεκλίσεις. Ὡς ἐκ τῆς θέσεώς της, ἦτις κα-